jendas ka välisminister, kuulata „mitte meie südame, vaid ainult mõistuse häält“ ning leppida karmide olude paratamatusega, lootuses paremale tulevikule.

Üldiselt võib ütelda, et aja saatuslikud sündmused on suurendanud meie rahvuslikku ühtehoiutunnet, kuigi rahuldamatu igatsus suuremate kodaniku-vabaduste järele pole sel lasknud areneda ehk veel küllaldasel määral. Vähemalt teatav samm selle ühismeele võimaluse poole sündis sügisel koos V. Valitsuse vahetusega ja vähemalt ühe „demokraatsete ringide“ esindaja astumisega uue valitsuse koosseisu. Hiljem on siis äratatud lootustest küll jälle tulnud palju maha tingida, kuid selle juures pidi arvestama üha raskenevaid sõjaaja olusid ja kasvavat majanduslikku surutist, mis nõuab tugevat keskvõimu. Vaidlused poliitilise organiseerumise vabaduse võimaluste üle igatahes jätkusid aasta lõpuni ja uuelgi aastal.

Sakslaste lahkumine loomulikult kutsus esile ka ideoloogilisi mõtteavaldusi. Kuigi viimased paarkümmend aastat oli elatud heas rahus, ei olnud lahkujate enamik nähtavasti siiski leppinud oma endiste eesõiguste kaotamisega ega olnud palju püüdnudki rakenduda e e s t i rahvusriigi teenimisele võrdselt eestlaste enestega. Nii oli lahkumine enamikus kummaltki poolt külm või koguni rõõmustati üksteisest lahtipääsemisest. Eriti kibe oli eestlaste suhtumine muidugi kaasalahkuvate rahvuslike äraandjate, s. o. kadakate vastu ja peagu üldine oli arvamine, et nüüd viimaks tuleb teha järsk lõpp sellele meie rahva ülakihti aastasadu närinud vähktõvele. Kuid loomulikult tuleb n. n. vaimse kadakluse, balti-

Eesti kroonika 1939, lk. 104